

arra, hogy a „szülők által gondozva lenni” érzését egy önmaga által aktívan választott és ápolt kapcsolat kölcsönös törődési mintáivá alakítsa.

Az ilyen értelmű intimitás szöges ellentéte és veszélyeztetője az az emberi hajlandóság, amely az ismerős és az idegen közti apró eltéréseket hatalmasra nagyítva erődítményekkel védi intimitásának és szolidaritásának terét, előítéletekkel sújtva és kirekesztve onnan minden idegennek látszó befolyást és embert. Az *elszigetelődés* így felduzzasztott érzése irracionális félelembe torkollhat, melyet saját hatalmuk növelésére törő demagóg vezérek könnyűszerrel használhatnak ki politikai vagy háborús konfliktust szító játszmáikban.

A szerelem tehát az elkötelezettség kölcsönössége, amelynek ereje felülmúlja a megosztott funkciókban rejlő ellentmondásokat.

Az érett felnőttkor (generativitás⁴ vagy stagnálás – a gondoskodás)

Az evolúció az embert intézményt alkotó és tanító élőlényé formálta, de egyszermind tanuló lényé is. A dependencia és az érettség reciprok viszonyban áll egymással: az érett felnőttnek szüksége van arra, hogy szükség legyen rá, érett működését annak a természetére vezérli, amiről gondoskodnia kell.

A *generativitás* tehát természeténél fogva pszichoszociális, mivel elsősorban az új nemzedék létrehozásának és irányításának készségét foglalja magában. A generativitás válságának megoldásából bontakozik ki a *gondoskodás* ereje.

E személyiséggazdagodás kudarca a *stagnálás* és unalom érzéséhez vezet, melynek tünetei a társadalom mentális állapotának jellegzetes változataitól függnék. Amiként régebben a frigid anyák képmutatása volt e fejlődési válság legjelentősebb veszélye, a szexualitás elfogadásával mára egyfajta kényszeres *álintimitás* és felnőtt öndédelgetés tett szert ugyanilyen riasztó befolyásra a generációk egymásra hatásában. A generativitás sajátos természetéből következik, hogy kudarcának legnyilvánvalóbb tünetei a következő nemzedék életében jelentkeznek az elidegenedésnek azokban az egymásra halmozódó formáiban, melyeket a gyermek- és ifjúkor elemzésekor felsoroltunk.

Maga a generativitás jelentős hajtóerő az emberalkotta szervezetek számára, mivel a gyermek- és felnőttkor egymást átfedő szakaszai maguk is a születés és újjászületés egy-egy rendszerét alkotják, melyeknek folyamatosságát a közös háztartás és a munkamegosztás intézményei biztosítják.

Az eddig számbavett alapvető erők és a szervezett emberi közösség struktúrája együttesen a kipróbált módszerek és a hagyományos biztosítékok olyan tárházát kínálja, melynek révén minden nemzedék képessé válik arra, hogy az új nemzedékek igényeinek megfeleljen. A változatos tradíciók magasabb szinten egyesítik az egyéni különbségekből származó megosztottságot, és leküzdi a zavaró körülményeket. Ahhoz az emberiség egészét fenyegető veszélyhez is hozzájárulnak azonban, amelyet a pszeudofaj védekező territorialitása jelent. E faj látszólagos etikai elvek alapján kirekeszti és lerombolja a

4. A „generativity” szó egyaránt jelent nemzőképességet és alkotó-, létrehozó képességet, sőt a nemzedékek (generations) egymásra következésére is utal. Erikson a szó mindhárom értelmében használja a terminust, melyet ezért eredeti alakjában hagytam. (A fordító)

fenyegetőnek vélt idegen rendszereket, és ebben a rombolásban saját létét is veszélyezteti.

A *gondoskodás* tehát egyre kiterjedtebb törődés mindazzal, amit a szerelem, a szükség vagy a sors szeszélye létrehozott – olyan törődés, amelynek szakadatlanul győzedelmeskednie kell a legyűrhetetlen kényszerűség és a szűkös önzés okozta ambivalencia felett.

Az időskor (integritás vagy kétségbeesés – a bölcsesség)

A korosodásban – és néha magukban az idősekben – rejlő erő a *bölcsesség* ereje a szó sokféle értelmében, az érett „szellemtől” a felhalmozott tudásig, az elfogadó megértéstől az érett döntésig. A bölcsesség a testi és mentális hanyatlás ellenére képes a tapasztalatok teljességét megőrizni és továbbadni. A soron következő nemzedék integrált örökség iránti igényére válaszul az időskor bölcsessége azt tudatosítja, hogy mindenfajta tudás viszonylagos, amely egyetlen életidő vagy egyetlen történelmi periódus alatt megszerezhető. Az integritás tehát az érzelmi integrációnak az a foka, amely hű a múlt képzeleinek hordozóihoz, s egyben kész arra, hogy elfogadja (s adott esetben arra is, hogy feladja) a vezetést a jelenben.

E kiteljesedett *integráció* hiányát vagy elvesztését a rejtett halálfélelem felbukkanása jelzi. Az ilyen ember sem a sorsot nem képes elfogadni mint élete keretét, sem a halált mint annak végső határát. A *kétségbeesés* azt jelzi, hogy túl kevés már az idő ahhoz, hogy életünk útját az integritás irányába fordítsuk; ez az oka annak, hogy az idősek „orvosolni” próbálják emlékeiket. A keserűség és csömör ezt a kétségbeesést leplezi, amely súlyosabb pszichopatológia esetén szenilis depresszióvá, hypochondriává és paranoid gyűlöletté fokozódhat.

Az értelmes (a végső hanyatlást megelőző) időskor tehát a felnövekvő, serdülő és korosodó nemzedékek életéhez nélkülözhetetlen perspektívát nyújtó, kiteljesedett örökséget hordozza. Ám az életciklus utolsó szakasza egyben a „végső kérdések” felbukkanásának ideje is, azoké a paradoxonoké, melyek megválaszolása a filozófusok és vallásos gondolkodók dolga. Az ember összes esélye arra, hogy a számára megadatott egyetlen életcikluson belül felülemelkedjék énye korlátain, a nemzedékek egymást követő sorában betöltött teljes (bár gyakran tragikus) részvételén múlik. Az individuáció legvégső lehetőségeit vizsgáló nagy filozófiai és vallási rendszerek (még a világi kérdésektől leginkább elzárkózó intézményekben is) felelősségteljes kapcsolatot tartanak fenn koruk kultúrájával és civilizációjával. Bár a lemondás útján keresik a transzcendencia elérésének lehetőségét, etikailag mégis a világ megmaradásának célja vezérli őket. Ugyanígy a civilizációk értéke is azon mérhető le, milyen értelmet nyújtanak a teljes emberi életciklus számára, mivel ez az értelem (vagy annak hiánya) feltétlenül meghatározza a következő nemzedék életkezdését, s így annak esélyét, hogy az eljövendő emberek képesek lesznek-e világosan és erőteljesen szembenézni a végső kérdésekkel.

A bölcsesség tehát tárgyilagos, ám egyszersmind aktív törődés az étellel a halál árnyékában.

ÖSSZEGZÉS

Az életciklus vonásai, a hit, az akaraterő, a célirányosság, a hozzáértés, a bűség, a szeretet, a felelősség és a bölcsesség (melyek mindegyike az énerő egy-egy kritériuma) az intézmények életébe is átáramlanak. Nélkülük az intézmények életképtelenek lennének, az intézmények gondoskodó és szerető, oktató és nevelő mintáinak átható szelleme nélkül viszont nem maradhatna fenn a nemzedékek egymást követő sorából kibontakozó életerő.

Arra tettünk kísérletet, hogy ne fennkölt eszmék, hanem az emberi hajtóerők elkerülhetetlen belső rendjének ontogeneziséről adjunk számot pszichoszociális szempontok nyújtotta keretben. Olyan ösztönző erők fejlődésmenetét vizsgáltuk, melyek az embert gyengítve vagy erősítve kijelölik értelmes és felelősségteljes tevékenységének minimális céljait.

Arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a pszichoszociális erőt az a teljes folyamat határozza meg, amely egyidejűleg szabályozza az egyéni életciklust, a nemzedékek egymásutánját és a társadalom szerkezetét, mivel ezek mindegyike egymással párhuzamosan alakul.

E szabályszerűséget minden embernek a maga egyéni módján kell érvényre juttatnia, s ugyanezt kell szem előtt tartania bármely mérési vagy pedagógiai célú megközelítésnek, legyen az akár tulajdonságlista, akár valamilyen normatív skála. A tudomány és a technológia fejlődése vitathatatlanul képes megváltoztatni az életfolyamat alapvető jellegzetességeit, már csak ezért is fontos lehet az életciklus funkcionális egységének egyre mélyebb tudatosítása. Interdiszciplináris munkával gyakorlati és hasznosítható módon határozhatjuk meg, mi szolgálja leginkább a kibontakozás minden ember számára közös rendjét, s mit kell a tevezés során szem előtt tartanunk ahhoz, hogy valódi esélyegyenlőséget teremtsünk a jövő nemzedékek számára.

Az emberi életciklus tanulmányozása számos területen szolgál közvetlenül alkalmazható tanulságokkal. Első helyen áll ezek között a társadalmi intézmények keretei közt folyó emberi fejlődés tudományos vizsgálata. A pszichiátriában (és annak jogi alkalmazásában) elterjedt végletes diagnózisok helyett az életszakaszok törvényszerűségeinek és a zavarok diagnosztikus és prognosztikus becslésének egybehangolása szükségeltetik. Ugyanígy azok az életciklusról szóló megállapítások, melyek igazsága kézzelfoghatóan bebizonyosodik, az antropológia érdeklődésére is számot tarthatnak, mivel az intézmények változatos formáinak egyetemes funkcióira irányulnak. Végezetül, ahogy az élettörténet kutatása az esettörténetből bontakozott ki, az élettörténet tanulmányozása éppúgy képes lesz arra, hogy új fénybe állítsa az esettörténetet és magát a történelmet is.